

спочатку говорять про свою нерелігійність, а потім запевняють у своєму поважливому ставленні до релігії, церкви та віруючих. Серед релігієзнавців цих країн більшість раніше викладала науковий атеїзм, а зараз, якщо не стали людьми віруючими, то зовсім, принаймні в науковій літературі, не вживають негативних характеристик щодо релігій, за винятком дуже (поки що) незначної частини, яка, обравши ту чи іншу віру поводяться в ній як неофіти і часто-густо викривають всі інші релігійні спільноти або деякі з них (наприклад, нові релігії).

“Віра у релігії” і “довіра релігії” дуже добре стикаються в справі толеранції сучасних суспільних відносин, а тому потребують подальшого вивчення й окремого обговорення.

*О.Бучма**

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

На початку III тисячоліття світ знаходиться на порозі нового облаштування. Він входить в нову фазу свого розвитку, яка ознаменована тенденціями глобалізації на всіх рівнях буття. Цей процес супроводжується, з одного боку, позитивними явищами в матеріальних виявах людської діяльності, а з іншого – негативними видозмінами духовної сфери.

Хоча, можливо, частково цей поріг уже пройдено і Людина, непомітно для себе, вже увійшла в новий соціальний простір - безмежний для реалізації можливостей її діяльнісного потенціалу, але обмежений рамками “великого села” (сучасного глобалізованого суспільства) з своїми законами, нормами, з власною ціннісною системою координат. Людина, яка отримала свободу вибору в новій ситуації буття, потрапляє в залежність від обраних нею ж моделей реалізації цієї свободи, а відтак стає приреченою бути залежною передусім від наслідків своєї діяльності. Нові революційні інформаційні, біологічні та інші технології, що, безперечно, є витвором людини, визначили архітекtonіку нового співтовариства і зробили її (людину) гвинтиком нового “Левіафану”, поставили її в залежність від матеріального світу. Проте людина ще залишила за собою право на свободу в духовній сфері і, відповідно, в релігії. Відтак визначальною тенденцією суспільства, що глобалізується, стає протистояння і боротьба між матеріальною залежністю і релігійною свободою Людини.

Впродовж всієї історії людства релігія була тією універсальною, динамічною системою, яка безпосередньо створювала і репродукувала ауру ціннісно-сміслового універсуму, слугувала джерелом духовного зростання та детермінантою видозмін держав, суспільств, культур, економік. Тому за умов глобалізації, яка кидає релігії новий виклик, стратегія конфесій і церков спрямована передусім на збереження і закріплення цієї функції релігії, поширення її дії на всі сфери людського буття (особистість, сім'ю, економіку, політику, виховання тощо); визначення її як каталізатора створення глобальної системи саморегулювання відносин людини з навколишнім середовищем, суспільства з природою; перетворення її в культиватора глобальної еволюції економічного, соціального та, особливо, духовного життя, яке вже заявляє про себе як про визначальний чинник цивілізаційного поступу в III тисячолітті.

Аналогічне місце релігії відводиться в планах світових глобалістів. Але, на їхню думку, на зміну усталеним релігійним системам повинна прийти нова релігійна

* Старший науковий співробітник Інституту філософії НАН України, к.філос.н.

організація суспільства в контексті нового світового облаштування. Відтак тактика конфесій і Церков спрямовується на виявлення своєї мобільності, маневреності, стійкості за умов конкурентної боротьби з новими ідеологічними конструктами, що намагаються накреслити свої шляхи та варіанти досягнення матеріальної та духовної глобалізації або ж протистояти останнім. Тобто, отримати, власне, перемогу в духовному поєдинку з ідеями мондіалізму та антимондіалізму.

Найбільшої гостроти набувають метаморфози релігійної свободи на рубежі дев'ятого – двадцятого століття та досягають апогею в двадцятому столітті, ознаками його часу були кардинальні фундаментальні онтологічні зміни в індивідуальній і суспільній свідомості й у всіх виявах людського буття, що відбувалися за ситуації модерну та постмодерну й фокусувалися навколо пов'язаних з останніми теоретичних конструкцій і практичних їх виявів та втілень. Ці ситуації, будучи одночасно продовженням, відповіддю та спробами подолання суспільних кризових явищ, не тільки не дозволили їх подолати, а, навпаки, детермінували їх загострення й самі впали в кризу, головною ознакою якої є нігілізм. ХХ століття —це епоха краху великих синтетичних теорій, кризи культури, науки і навіть християнської релігії, “ера порожнечі та бюрократизації суспільства”(Касторіадіс Корнелій. “Бюрократизація суспільства”). Втеча від смерті, деградація цінностей, неспроможність реально дивитися на своє буття свідчать про “подвійну поразку: поразку свободи, яка не вміє більше творити і в своїй безпорадності вдається до узагальненого конформізму, майже завжди пов'язаного з грошима та владою, в найповерховішому значенні цього терміна; і поразку “мудрості”, неспроможної прямо дивитись на наше “буття-для-смерті”. Що ж тоді залишається? Цілковита втрата всякого смислу, необмежене зростання споживацького інтересу, нажахана втеча від голих знаків порожнечі”¹.

Християнський модерн завершується неокласичним нігілізмом, який, на відміну від класичного нігілізму, що заперечував життя в ім'я найвищих цінностей, заперечує ці цінності, замінюючи їх людськими цінностями – “аж надто людськими (мораль замінює релігію; прогрес, сама історія замінюють божественні цінності”(Ж. Дельоз) – це нітшеанський нігілізм смерті Бога і потойбічних світів.

Християнський постмодерн, що методологічно ґрунтується на ідеях постструктуралізму, починається з усунення з людського життя трансцендентного начала (концепція смерті Бога і оголошення його таким, що вичерпав себе Д.Бонхьоффера) та взаємному розчиненні суб'єкта і об'єкта в просторі тексту, розмиванні опозиції “суб'єкт – об'єкт”(М.Фуко, Ж.Дерида), що призводить до смерті Бога, смерті Суб'єкта, смерті Людини:”Світ починався без людини і закінчуватиметься він без її Інституції, звичаї та побут...це тільки скороминуща пліснява на творінні, щодо якого вони не мають жодного смислу, крім, можливо, того, що дають людству змогу зіграти тут свою роль. Що ж стосується творінь людського духу, то вони існують лише у відношенні до самої людини і зіллються з безладом, як тільки зникне вона”². Його сутнісними ознаками є заперечення божественної ієрархії та її визначального впливу на організацію світу і піднесення рівнозначності та самоцінності будь-яких виявів і форм християнізованих духовності та релігійності. Модерністський Христо-логоцентризм замінюється Христо-плюралізмом і хаотичною поліконфесійною релігійною життя. Постає ліберально-християнська постмодерна концепція суспільства, згідно з якою Церква обстоє порядок, що ґрунтується на гідності людської особистості виходячи з індивідуальної свідомості, віри і розуму на противагу фундаменталістській ієрархічній концепції суспільства, за якою Церква відрізняла одкровення від розуму й зберігала за собою

¹ Жаклін Рюс. Поступ сучасних ідей.—К.,1998.- С.226

² Леві-Строс К. Сумні тропіки – К., 2003. – С.54

прерогативи вищого авторитету у витлумаченні Одкровення. Її постмодерний характер полягає у тому, що “Бог відкриває себе серцю кожної людини. У відповідь на це одкровення кожна людина передає отриманий дар іншому – ближньому, сім’ї, суспільству, зрештою вона вносить його як свій внесок в життя країни і в політичний устрій... Церква постає вже не як ієрархія і вища влада. Вона постає передусім в ролі добровільно зібраної громади віруючих, завдання якої – визначати шлях своїм членам і допомагати їм виконувати покладену на них Богом Місію”.¹

З огляду на вищеозначене, загострюються проблеми національної, державної і духовної безпеки, фокус яких окреслюється тим, що:

1. Визначальною мегатенденцією сучасної епохи є тріумф індивідуалізму. Центральне місце в суспільстві займає індивід, який замінює в цій ролі плем’я, націю, групу тощо, на свій розсуд обирає середовище, самостійно визначає свої дії й несе особисту відповідальність за власні вчинки, створює нові відношення і цінності, релігійний вияв яких може бути джерелом як етнічної, національної консолідації так і за певних умов – виявом руйнівної, асоціальної, антинаціональної сили.
2. Зміни в інформаційних та біологічних технологіях, піднімаючи лаштунки над таємницею життя, детермінують кризові явища в спіріосфері. У зв’язку з цим актуалізуються питання духовної безпеки (нові експериментальні технології в керуванні масовою та індивідуальною свідомістю тощо). Не тільки людське тіло, а й дух потрапляє в сферу товарних відносин. Відбувається десакралізація особи, яка розглядається як механічна складова в галузі проектування, виробництва і застосування технологій інформації.
3. Держава поступово перестає бути базовим інститутом політичної системи і політичної організації суспільства. Процеси творення нової архітектури світового співтовариства зумовлюють руйнацію взаємозв’язку основних складників державної організації: власної території, власного населення, власного уряду, власної грошової одиниці та ін., а й відтак ставлять під сумнів їх функціональну спроможність, створюючи цим загрозу державній безпеці. Релігія, феноменально перебуваючи щодо держави поза контекстом (в умовах демократичного суспільства) водночас в конфесійних своїх виявах константно взаємопоєдна з останньою.
4. Посилення креативного (інноваційного) компонента в постіндустріальних суспільствах детермінує широкомасштабні зміни в релігійному і політичному житті. Політика і релігія – важливі підсистеми сучасного суспільства, що перебувають у функціональних взаємозв’язках між собою та з іншими суспільними підсистемами і суспільством у цілому. Зумовлення політикою релігійних змін, трансформацій, її концентроване виявлення у релігії, а з іншого боку – зворотній вплив релігії на політику (формулювання політичних ідей у відповідь на потреби релігійної сфери суспільного життя) свідчить про процеси політизації релігії і клерикалізації суспільства, які ведуть до виродження первісного призначення й функціональності і політики і релігії та загрожують суспільній безпеці.

В контексті глобалізаційних реалій актуалізується питання співвідношення релігії (релігійної діяльності) з економічною. Історія людства переконує, що релігія і економіка не такі вже й далекі, як це здавалося б на перший погляд, а то й навпаки. Хоча ще раннє християнство в багатстві вбачало причину вічних мук, вміння “робити гроші” – розглянуто як небезпеку, багату людину – першого кандидата на прокляття, проте ідеї боротьби за віру Христову, боротьби з ересями прикривали

¹ Гейзау Франс А.М.Альтинг. Плюралистический проект // Русская мысль.—№4151. – 1996.– 28 ноября – 4 декабря.- С.7.

комерційні справи, що призводили до розширення земельних володінь і податкового поля церкви. А вже Реформація і Ренесанс вміня “робити гроші” зводять в ранг Божої милості та головного обов’язку. Однак необхідно зауважити на суттєвій різниці в тенденціях сучасного суспільства і навіть недавнього минулого. Якщо донедавна вирішальним економічним чинником була земля, потім – капітал, то зараз в економіці на передній план виходить не матеріальне, а духовне (інформаційне) виробництво, сутнісним фактором якого є Людина.

Всі вищезначені зміни відбуваються на тлі все більше зростаючої вестернізації (чи навіть американізації). Прозахідна орієнтація в релігійній сфері набуває форми фетишизації. Американізація способу буття релігій передусім виявляється в уніфікації й комерціалізації релігії (релігія перетворюється у бізнес, спосіб заробляння грошей) та поширенні поп- релігійності. Глобальні межі уніфікації релігії визначаються передусім засобами масової комунікації (особливо телебаченням), для яких не існує кордонів. А, як відомо, традиційні релігії сформувалися в суспільствах, що існували в певних кордонах. На противагу їм сучасні релігії, завдяки сучасним технологіям в галузі комунікації і транспорту, перетинають будь-які конкретні часові й просторові межі. Тому реформовані традиційні релігії, відстоюючи свободу свого буття, намагаються створити спротив культурному імперіалізму, ідеалізованому західному способу життя, який витісняє національні, етнічні, традиційні для певного народу норми і цінності, звичаї і мораль, моделі сімейного життя, способи виробництва і споживання та й насамкінець – релігійні вірування. Інколи релігія є дієвим (а то й єдиним) чинником збереження національної самобутності, культурної автономності тощо, особливо коли це стосується свободи буття національних меншин і корінних народів.

Таким чином, релігійна свобода є спротивом суспільній гомогенізації. І від рівня реалізації релігійної свободи буде залежати те, чи перетвориться світ на єдине “велике село”, чи на його просторах виникнуть різні глобальні поселення, кожне з яких буде влите в нову архітектуру світового співтовариства, але всі вони намагатимуться до того, щоб зберегти і зміцнити свою культурну, етнічну, державну, політичну та й, власне, релігійну самобутність.